

Tommi Uschanov

WITTGENSTEININ TRACTATUS LOGIIKAN KRITIIKKINÄ

Tuskin kukaan tämän lehden lukijoista on voinut välttyä tiedolta, että päättyvällä vuosisadallamme on länsimaisessa systemaattisessa filosofiassa vallinnut kaksi pääsuuntausta, joista yleisesti puhutaan positivismina ja fenomenologiana. Positivismi näkee filosofiaa viime aikoihin saakka hallinneet teologian ja metafysiikan aiempina epätäydellisinä yrityksinä saavuttaa tietoa ja filosofian ihannellassaan tieteenä, joka empiiristen tieteiden tuottaman aineiston avulla tutkii luonnonilmiöitä ja niiden ominaisuuksia ja suhteita. Positivismille filosofia on uusi, parempi keino saavuttaa empiiristä tietoa maailmasta. Fenomenologialle filosofia taas ei ole luonnontieteen näkökulmasta epätarkat arkiajattelun lähtökohdat kumoavan tieteellisen tiedon tavoittelua, vaan yritys ymmärtää empiiriset tieteet mahdollistavaa inhimillistä ajattelua itsessään ja oppia näkemään ihmisen paikka maailmassa oikein refleктоimalla ihmisen, hänen aistinsisältöjensä ja maailman suhdetta.

Aluksi

Vaikkakin vuosi vuodelta heikompana, varsinkin yleistaosisissa ja -tajuisissa filosofian historioissa ja laajemmin länsimaisen kulttuurin imaginaarisessa elää yhä käsitys, jonka mukaan Ludwig Wittgensteinin vuonna 1922 julkaissama maineikas nuoruudenteos *Tractatus logico-philosophicus* kytkeytyisi yksinomaan positivistiseen traditioon ja olisi itse asiassa eräs sen suurimmista klassikoista kautta aikojen. Itse puolustan vastakkaista käsitystä. Minusta Wittgenstein on hengeltään ja työmenetelmiltään fenomenologi ja pysyi sellaisena koko uransa ajan filosofiansa ulkoisen esitystavan vaihteluista huolimatta.

Russellin Wittgenstein-tulkinta

Kuvaan Wittgensteinista positivistina johti näkemys, jonka mukaan *Tractatusta* tuli tulkita Cambridgen yliopistossa sen syntyaikana vaikuttaneiden filosofien, erityisesti Bertrand Russellin, työn jatkona. Tämä johti puolestaan käsitykseen, jonka mukaan *Tractatuksen* tärkein kontribuutio filosofialle oli tapa välttää eräitä niistä vaikeuksista ja paradokseista, joita Gottlob Fregen inspiroiman Russellin yhdessä A. N. Whiteheadin kanssa laatimasta matemaattisen logiikan perusteoksesta *Principia mathematica* oli löytynyt sen ilmestyttyä vuosina 1910-1913.

Tietenkin Russell itse oli sekä halukas että kykenevä antamaan tukensa tälle uskomukselle. Wittgenstein oli hänen pitkäaikainen tähtioppilaansa ja — kuten nyt tiedämme, pitkän henkien taistelun jälkeen — näyttänyt antaneen implisiittisen hyväksyntänsä Russellin omalle tulkinnalle *Tractatuksesta* antamalla julkaista kirjan Russellin

pitkällä esipuheella varustettuna. Tulkinnassaan Russell luki *Tractatusta* tavalla, josta tuli juuri hänen esipuheensa ansiosta hallitseva yli puoleksi vuosisadaksi ja joka resonoi omalla tavallaan vieläkin.

Esipuheensa alussa Russell toteaa, että Wittgensteinin varsinainen, pääasiallinen tutkimusongelma oli luonteel-

taan looginen, nimittäin "suhde, joka yhdellä tosiasialla on oltava toiseen voidakseen olla tämän toisen symboli". Loogista atomismia loogiseen ongelmaan soveltavan Wittgensteinin oli eristettävä ongelmansa psykologian, tietoteorian ja erityistieteiden kieltä koskevista kysymyksistä. Tämän *Tractatuksen* keskeisimmän opinkappaleen rinnalla tekstissä esiintyvät huomautukset etiikasta, uskonnosta tai metafilosofiasta kutistuvat Russellilla satunnaisiksi seurannaisilmiöiksi.

Russellin mukaan Wittgensteinin suhde mystisismiin on luontaista seurausta hänen loogisen puhtauden opistaan. Sen mukaan propositiolla on oltava tietty yhteinen rakenne sen antaman kuvauksen kohteena olevan asiointilan kanssa, mutta tätä rakennetta ei voi ilmaista sanallisesti. Luonnollisestikin *Tractatuksen* kuuluisa loppu, jossa Wittgenstein muistuttaa mielekkäitä vastauksia vailla olevien kysymysten olemassaolosta, esittäytyi Russellille paremmin teknisenä ongelmana, joka aiheutuu Wittgensteinin tiukasta suhtautumisesta symbolismin perusongelmaan. Vaikkakin se on inhimillisesti katsoen onneton, tämä seuraus on pelkän loogisen johdonmukaisuuden kannalta väistämätön. Se on tosin tehtävissä vaarattomaksi loogis-kieliopillisella hätäkeinolla, postuloimalla kielet puhtausjärjestyksessä pitävä ääretön hierarkia.

Wittgensteinin oma Wittgenstein-tulkinta

Russell ei selvästikään huomannut niitä vihjeitä, joita Wittgenstein itse antoi hänelle *Tractatuksen* teoreettisista päämääristä. Cassinon sotavankileiriltä vuonna 1919 lähettämässään kirjeessä Wittgenstein kertoo Russellille, että hänen teoksensa, ja koko filosofian, ydinkysymys on *teoria siitä, mikä voidaan sanoa lausein — eli kielellä [...] ja siitä, mitä ei voida sanoa lausein, vaan ainoastaan näyttää. Tähän ongelmaan koko juttu propositioiden loogisuudesta on pelkkä korollaari.*

Tämän eron huomioiminen olisi mahdollistanut *Tractatuksen* tehtävän oikean formuloinnin, josta Wittgensteinin oma versio löytyy hänen *Der Brenner* -aikakauslehden päätoimittajalle Ludwig von Fickerille samoihin aikoihin osoittamastaan kirjeestä (Monk 1991, 178). Sen mukaan kirja vetää rajat eettisen alueelle tarkoituksenaan tehdä selväksi, että se on täysin itsenäinen asiointilojen alueesta. Tämä ei *alista* kaikkea etiikkaan, arvoihin ja uskontoon liittyvää sen semanttisesti mielettömäksi osoittamaan pyrkivälle logiikalle, vaan paremmin *vapauttaa* sen siltä. Eettinen ja esteettinen ainoastaan ilmenee, mikä on mystistä (Wittgenstein 1984, § 6.522). Mistä ei voi puhua, on vaiettava (Wittgenstein 1984, § 7), koska siihen objektiivisesti viitattavaa kieltä ei ole olemassa, ja subjektiivisen kielen käyttö johtaa aina väärinkäsityksiin. Mutta kyseessä on *kunni-oittava* vaikeneminen, ei *halveksuva*.

Aivan kirjansa lopulla, vaikenemiskehotuksen ohella sen siteeratuimmassa ja pohdituimmassa kohdassa, Wittgenstein sanoo, että hänen lauseensa ovat kuin tikapuut, jotka on heitettävä pois sen jälkeen, kun ne on havaittu mieltömiksi. Hyvä on, Wittgenstein arvosti kielen yläpuolella olevia etiikkaa ja uskontoa, mutta miksi hän sitten kuitenkin myöntyy ilmeisestikin sanansa syöden toteamaan, että

“Filosofian oikea menetelmä olisi itse asiassa se, ettemme sanoisi mitään muuta kuin mikä voidaan sanoa, siis luonnontieteen lauseita... Tämä menetelmä olisi tuon toisen mielestä epätydyttävä — hänellä ei olisi tunnetta, että olemme opettaneet hänelle filosofiaa — mutta *tämä menetelmä* olisi ainoa ehdottoman oikea.” (Wittgenstein 1984, § 6.53)

Tietenkin siksi, että hän haluaa tuhota koko käsityksen, että on olemassa jokin “filosofian oikea menetelmä”. Miksi? Tämä menetelmä olisi tuon toisen mielestä epätydyttävä. Filosofiaa ei voida sitoa luonnontieteeseen jo siksi, että kaikki sen klassisimmat ongelmat (essentialismi-antiesentialismi-ongelma, mind-body-ongelma, determinismissi-vapaus-ongelma, jne.) liittyvät arkikokemukseen. Jos filo-

safia olisi tiedettä, se siirtyisi tuolloin niin kauas arkikokemuksesta, että sen opiskelijat eivät edes tajuaisi, että heille yritetään opettaa filosofiaa. Valitettavasti ainoa Wittgenstein-tutkija, joka toistaiseksi näyttää oivaltaneen tämän *Tractatuksessa* iät ja ajat ihmetellyn logiikan ja mystisismien välisen jännitteen täydellisesti laukaisevan *Tractatus*-tulkinnan, on James Conant, joka hänkin käsittelee sitä parin sivun verran erään kirja-arvostelunsa lopussa (Conant 1990, s. 362-364).

Tractatuksen implikaatiot filosofialle

Tractatuksen käyttövoimana on itse asiassa häkellyttävän humoristinen solipsistinen mystisismi, jonka pääasiallinen innoittaja on Schopenhauer, Wittgensteinin ajallisesti ensimmäinen filosofinen esikuva. Argumentaatiossa ja käsitteenmuodostuksessa Wittgensteinia avustavat ennen kaikkea 1800-luvun saksalaiset representaation kriitikot — Mauthner, Hertz, Boltzmann, Brentano — jotka kaikki ovat sekä sisällöllisesti että henkensä kannalta mahdollisimman kaukana Russellin fregeläisestä logiikan ohjelmasta (Glock 1992, 5-7 sekä Bolton 1979, *passim*). Vuosisadan vaihteessa raivonneessa ns. psykologismikiistassa logiikan luonteesta he ovat itse asiassa täysin vastakkaisella kannalla Russelliin ja Fregeen nähden.

Eikä tämä näkemys ole mitään postmodernin mukanaan tuomaa leikittelyä tai lähilukua. Tämä käy selvästi ilmi, kun tarkastellaan niitä harvoja 20-luvulla ilmestyneitä arvioita *Tractatuksesta*, jotka tulivat Cambridgen filosofian ja siis Russellin vaikutuspiiriin ulkopuolelta. Esimerkiksi joulukuussa 1922 *Times Literary Supplement* vertasi *Tractatusta* immanssinn pyrkimyksessään Spinozan *Etiikkaan*, ja ihmetteli, miksi Russell oli ikinä vaivautunut sotkemaan Wittgensteinin hienoa taideteosta jaaritteluillaan (anonyymi 1922). *Philosophical Review* -lehdessä amerikkalainen Theodore de Laguna meni vuonna 1924 vielä pidemmälle kannassaan, joka yhtyy omaani täysin: *Tractatus* on itse asiassa Russellin logiikan ironinen *reductio ad absurdum* (Laguna 1966, s. 25).¹

Filosofisen ongelman noustessa esiin tapahtumien kulku on Wittgensteinin mukaan aina sama. Filosofin on loogisen puhtauden pyrkimyksessään repäissyt kielellisen ilmaisun tai mentaalisen kuvan irti olosuhteista, jotka antavat sille merkityksen — ikään kuin todellisuus olisi mahdollista käsittää vain ylittämällä kielen rajat. Näin aiheutettuja “transsendenteja” ajatuksia filosofi käyttää vähätelläkseen arki ajattelun kykyä ilmaista se, mitä se väittää ilmaisevansa.

Mitä tarkemmin *Tractatuksen* eksplisiittisiä viittauksia Russelliin tutkitaan, sitä selvemmäksi käy Wittgensteinin todellinen kanta Russellin logiikkaan. Wittgensteinin mukaan lause- tai predikaatilogiikan täydelliseksi osoittamisella tai yrityksillä täydellistää sitä esimerkiksi tyyppiteorian avulla ei ole väliä niin kauan kuin lauseille luonnollisella kielellä annettavat määritelmät ovat epätäydellisiä. Ja muunlaisia määritelmiä ei ole. Wittgensteinin omin myöhemmin sanoin: *Vaara alkaa, kun huomaamme, ettei vanha malli riitä, ja kun emme kuitenkaan muuta sitä, vaan ikään kuin vain jalostamme sitä* (Wittgenstein 1991, § 8). Näin Kantin kritiikkilogiiallaan aloittama yritys ottaa filosofian perusongelmaksi se, miten filosofien on mahdollista ajatella ylittämättä oman ajattelunsa totuusehtoja, saa *Tractatuksessa* surullisen lopun, kun Wittgenstein puolustaa ilmeisen menestyksekkäästi näkemystä, jonka mukaan näin ei ole loppujen lopuksi lainkaan mahdollista ajatella.² Kielen muotoa ja kielioppia on mahdotonta saada

nilemään kielen merkityssisältöä, jolloin muodon ja kieliopin analyysi on triviaalia tai ainakin paljon triviaalimpaa kuin luullaan. *Perusajatukseni on, että "loogiset vakiot" eivät edusta mitään; että mikään ei voi ilmaista tosi-
seikkojen logiikkaa* (Wittgenstein 1984, § 4.0312).

Nykyään Russellin hyväksyvä reaktio *Tractatukseen* saa sen näyttämään jopa jonkinlaiselta varhaiselta sokalisimilta: Russell luuli filosofiansa välillä eksplisiittisenkin posketonta satirointia vilpittömäksi yritykseksi saattaa hänen elämäntyönsä loppuun. Kuten Wittgenstein kirjoitti ns. Big Typescriptissä 1930-luvun alussa, filosofin tehtäviin kuuluu ilmaista .... *virheelliset ajatuskulut niin luonteenomaisesti, että lukija sanoo "Kyllä, juuri noin minäkin tarkoitin"* (Wittgenstein 1991, § 2). Esimerkkejä on lukuja:

"Tästä huomautuksesta alkaa näkyä Russellin 'tyyppiteoria'. Russellin erehdys näkyy siitä, että hänen oli puhuttava merkkejä koskevia sääntöjä esittäessään niiden merkityksistä." (Wittgenstein 1984, § 3.331)

"Russellin ja Whiteheadin "Principia Mathematicassa" määritelmät ja peruslait esiintyvät sanoin ilmaistuina. — Miksi tämä yht'äkkäinen sanojen esiintyminen? Se vaatisi perustelun, mutta tämä perustelu puuttuu — ja sen täytyy puuttua, koska menettely on tosiasiallisesti luvaton." (Wittgenstein 1984, § 5.452)

"Täytyy olla mahdollista ilmoittaa a priori, voinko joutua esimerkiksi tilanteeseen, jossa minun täytyy merkitä jotakin 27-paikkaisella relaatiomerkillä." (Wittgenstein 1984, § 5.5541)

Wittgenstein ei ratkaissut *Tractatuksessa* pois päiväjärjestyksestä saattamia ongelmia siksi, että olisi pitänyt niitä tärkeinä, vaan osoittaakseen, että ne ovat niin merkitysettömiä, että niiden toisinaan jopa vuosituhansia odotetut ratkaisut eivät vaikuta ihmisten arkielämään mitenkään. Kun *Tractatus* sanoo, että *Elämässä emme todellakaan koskaan tarvitse matematiikan lauseita* (Wittgenstein 1984, § 6.211), kyseessä on ironinen matematiikan arvottomaksi haukkuminen muka sen puolueettomuuden kehuminen varjolla. Samoin niinkin raju väite, kuin että solipsismi on johdonmukaisesti seurattuna sama oppi kuin realismi (Wittgenstein 1984, § 5.64), ei tarkoita muuta kuin että kysymys idealismin ja realismin, tai idealismin ja materialismin, erosta on merkityksetön, koska se, onko filosofia idealisti vai ei, ei vaikuta hänen arkikokemuksensa eritteilyyn, eli toisin ilmaisten hänen sisäiseen elämäänsä, millään mainittavalla tavalla.

Ja koska luonnontiede on — aivan fenomenologian perushavainnon mukaisesti — alisteista arkikokemukselle, kyse ei voi olla myöskään tieteellisestä ongelmasta. Wittgensteinille ongelma ei ole siinä, etteivätkö luonnontiede ja Russellin logiikka pystyisi ratkaisemaan niitä ongelmia, joita ne väittävät pystyvänsä ratkaisemaan, vaan siinä, että ne eivät pysty ratkaisemaan niitä ongelmia, joita filosofialla on *tarvetta* ratkaista — *arkikokemukseen liittyviä* ongelmia, joiden käsittelyssä fenomenologia on arkikieleen nojaavana ylivoimainen. Kuten Husserl ja Eugen Fink toteavat kuudennessa kartesiolaisessa meditaatiossaan, se mitä menetämme luonnontieteessä ei ole maailma, vaan lumoutumisemme maailmasta.

Wittgensteinin logiikka ei kuitenkaan ole psykologistista, toisin kuin hänen saksalaisten innoittajiensa. Positivismi pyrkii kuvaamaan *todellisuutta*, psykologismi puolestaan *ajattelua*, mutta on kolmaskin tie: fenomenologia, joka *kuva*a *yri*tyksiä *kuva*ta *todellisuutta*. Erään positivistisesti suuntautuneen kollegan kerrotaan esimerkiksi ihmetelleen Wittgensteinille, miten tyhmiä ihmiset olivatkaan ennen kopernikaanista vallankumousta, kun luulivat taivaalla näkevänsä aurinkon kiertämässä maata. Wittgenstein vastasi hänelle: "Niinpä. Sehän vasta kummalliselta näyttäisikin, jos aurinko todella kiertäisi maata eikä päinvastoin." Maasta käsin se näyttäisi nimenomaan *samalla* — mitä Wittgenstein tietenkin tarkoittikin.

Arkikielen ilmaisuvoiman korostamiseen liittyy myös ratkaisevan tärkeä yhtäläisyys *Tractatuksen* ja usein sen hylkäämisenä pidetyn Wittgensteinin myöhemmän filosofian välillä: eikö olekin niin, että sellaiset *Tractatuksen* toteamukset kuin

"Jos kaikki suhtautuu ikään kuin merkillä olisi merkitys, silloin sillä onkin merkitys (Wittgenstein 1984, § 3.328) tai Kysymys 'Mihin oikeastaan käytämme tätä sanaa tai tätä lausetta?' johtaa filosofiasa toistuvasti arvokkaiisiin oivalluksiin" (Wittgenstein 1984, § 6.211)

ovat jo *Filosofisten tutkimusten* perusoivalluksen esimuotoja: "Sana 'merkitys' voidaan määritellä niin, että määritelmä kattaa suuren tapausten luokan — vaikkakaan ei kaikkia sen käyttötapauksista: Sanan merkitys on sen käyttö kielessä (Wittgenstein 1981, § 43)"

Lopuksi

Äsken kertaamani valossa tulee hyvin ymmärrettäväksi, miksi Wittgenstein ilmoitti varsin tylästi, ettei Russell³ ollut ymmärtänyt koko teoksesta mitään. Samanaikaisesti on myös mahdollista nähdä, miksi Russell korosti *Tractatuksen* loogista puolta niin voimakkaasti. Hänen arvioonsa vaikuttivat epäilemättä muistikuvat siitä, millainen Wittgenstein oli ollut vielä vuosina 1911-1913, jolloin hän tapasi Russellia jatkuvasti ja työskenteli hänen kanssaan ennen kaikkea logiikan ongelmien parissa. Kun Russell sanoi vuonna 1912 Wittgensteinin sisarelle Herminelle odottavansa "veljenne ottavan seuraavan suuren askeleen filosofiassa", kyseessä oli epäilemättä Russellin toive hänen oman tuolloin rakoilevan logiikan järjestelmänsä täydellistymisestä. Wittgensteinin muutto Norjaan syksyllä 1913 ja sittemmin maailmansota olivat kuitenkin katkaisseet Wittgensteinin yhteyden Russelliin.

Russell kirjoitti kitkeriä poliittisia pamfletteja sotaa vastaan ja käväisi niiden vuoksi vankilassakin, muttei koskaan pysähtynyt reflektomaan omien filosofisten pohdintojensa ideologista luonnetta. Wittgenstein puolestaan lähti innolla sotaan jo valmiiksi resignoituneena Saksan ja Itävallan häviöön, mutta hänen kurjistelunsa juoksuhaudoissa muutti kuivan logiikan tutkielman loistavimmaksi metafilosofiseksi reflektioksi kautta aikojen.⁴ Selitystenkään kanssa sotavankileiriltä lähetetty *Tractatuksen* varhainen käsikirjoitus ei ollut riittänyt vakuuttamaan Russellia Wittgensteinin kiinnostuksen kohteiden vaihtumisesta. Loppuvuodesta 1919 Wittgenstein tapasi Russellin Haagissa ensimmäisen kerran kuuteen vuoteen, ja epäilemättä Russell sai tuolloin huomattavasti ensi käden tietoa Wittgensteinin mystissävytteisistä kokemuksista sodassa, mutta hän ei nähtävästi tuolloinkaan osannut yhdistää niitä *Tractatukseen*.

Tractatuksen esipuheineen ilmestyttyä ja Wittgensteinin ryhdyttyä kansakoulunopettajaksi Wittgensteinin välit Russelliin katkesivatkin uudelleen, molempien ilmeiseksi iloksi. Ja kun Wittgenstein Cambridgen palattuaan väitelti tohtoriksi *Tractatuksella* vuonna 1929, väitöstilaisuus päättyi siihen, että Wittgenstein taputti vastaväittäjinä toimineita Russellia ja G. E. Moorea olkapäälle tokaisten: *Älkää surko, tiedän, ettette te koskaan tule ymmärtämään sitä* (Monk 1991, 271). Tässä vaiheessa tällä oikeaan osuneella ennustuksella oli enää vähän väliä. Wienin piiri oli jo ehtinyt lukita Russellin positivistisen *Tractatus*-luennan Wittgenstein-tulkinnan paradigmatoksi vuosikymmeniksi eteenpäin, ja englanninkielisessä maailmassakin viime silauksen antoi viimeistään A. J. Ayerin 1930-luvun puolivälissä kirjoittama *Language, Truth and Logic*. (Wienin piirin ja Wittgensteinin suhteista ks. tarkemmin Hacker 1996, 39-66.) Sillä välin Wittgenstein itse oli jo siirtynyt arkikielen implisiittisestä tarpeelliseksi osoittamisesta sen eksplisiittiseen kehittämiseen filosofiseen käyttöön, eli niinkutsutusta varhaisfilosofiastaan niinkutsuttuun myöhäisfilosofiaansa.

Ehkä niin monet filosofian luonnontieteeseen ja logiikkaan sitovat positivistit eivät ole ymmärtäneet Wittgensteinin omia näkemyksiä juuri siksi, että hänen syöttinsä heille — lupaus varteenotettavasta filosofisen projektin loppuunsaattamisen mallista sellaisten mittaamattomien ongelmakenttien kuin systemaattisen filosofian ja logiikan filosofian (*Tractatus*) ja myös kielen ja psykologian filosofian (myöhäisfilosofia) alueella — on saanut heidät niin haltioihinsa, että he pitävät Wittgensteinin tieteellisyyden kritiikin sivuuttaen hänen tietoisesti ja filosofisin perus-

tein valitsemaansa aforistisuutta vain oireena tyyliä tajuavien ylittävistä innostuksesta kuuluttaa ilosanomaa filosofian vanhojen perusongelmien lopusta. Wittgensteinin oppilas Maurice O'Connor Drury viittaa tuskallisen osuvasti Kierkegaardin vertaukseen teatterinjohtajasta, joka juoksee kesken esityksen lavalle varoittamaan yleisöä tulipalosta. Yleisö luulee hänen ilmaantumistaan osaksi näytelmää, ja mitä kovempaa hän huutaa, sitä innokkaammin yleisö taputtaa. Sekä Wittgensteinin omaperäinen tyyli että hänen elämänvaiheensa ovat antaneet kuvan hänestä jonkinlaisena filosofian villi-ihmisenä, samanlaisena kuin ne hypoteettiset heimot, joita hän käyttää monissa myöhäisfilosofiansa eksentrisissä ajatuskokeissa. Tämä on motivoinut monia yrityksiä "rekonstruoida" hänen ajattelunsa eliminoimalla siitä tarkalleen se osa, mitä hän itse piti arvokkaana ja onnistuneena.

Juuri tällä hetkellä, kun Husserl alkaa taas saada etumatkaa Fregeen ja analyttisten ja mannermaisten filosofoiden epädogmaattisimmat osat ovat lähempänä toisiaan kuin koskaan, uudelleen yhtenäisesti tulkitulla Wittgensteinilla on kuitenkin melkoista potentiaalia tulla välittäväksi ja jännitteitä purkavaksi linkiksi analyttisen ja mannermaisen filosofian välillä, samaan tapaan kuin Husserl oli aikanaan linkki hegeliläisyyden ja positivismin välillä tai Georg Christoph Lichtenberg, jonka kartesiolaisuuden kritiikkiä *Tractatuksessa* lainataan, oli puolestaan silta valistusajattelun ja romantismin välillä. Muutoin filosofia jämähtää tilanteeseen, jonka Wittgenstein ennusti 1930-luvun filosofiassaan karmaisevan osuvasti: *Filosofiassa päädytään lopulta kohtaan, jossa mielemmekin tekee päästää vain jokin jäsentymätön äännähdys* (Wittgenstein 1981, § 261).

Viitteet

1. Tarkkaan ottaen de Laguna käyttää uudismuodostetta "reductio ad insanitatem".
2. Se, että *Tractatusta* edeltäneet yritykset rakentaa luonnolliselle kielelle aukoton merkitysteoria ovat Donald Davidsonin ansiosta yhä voimissaan, sanonee osaltaan jotakin nykyisen analyttisen filosofian oppimiskyvystä.
3. Saati Russellin ja Wittgensteinin yhteinen looginen oppi-isä Frege, joka ei päässyt lukiessaan ensimmäistä sivua pidemmälle (Monk 1991, 163-164).
4. Wittgensteinin ja Russellin sotakokemusten hätkähdyttävän tiivistä yhteyksistä heidän filosofiseen kehitykseensä ks. Glock 1992, 10-14, sekä ennen kaikkea Perloff 1993.

Kirjallisuus

- anonyymi kirjoittaja, "Spinoza Inverted", *Times Literary Supplement*, 21.12.1922, s. 854.
- Derek Bolton, *An Approach to Wittgenstein's Philosophy*. Macmillan, London 1979.
- James Conant, "Throwing Away the Top of the Ladder". *Yale Review* 79 (3), Spring 1990, s. 328-364.
- Hans-Johann Glock, "Cambridge, Jena or Vienna? The Roots of the *Tractatus*". *Ratio* NS 5 (1), June 1992, s. 1-23.
- P. M. S. Hacker, *Wittgenstein's Place in Twentieth-Century Analytic Philosophy*. Blackwell Publishers, Oxford 1996.
- Theodore de Laguna, "Review of *Tractatus*". Teoksessa: Irving M. Copi & Robert W. Beard (ed.), *Essays on Wittgenstein's "Tractatus"*. Routledge & Kegan Paul, London 1966, s. 25-30.
- Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of Genius*. Vintage, London 1991.
- Marjorie Perloff, "Towards an Avant-Garde *Tractatus*: Russell and Wittgenstein on War". *Common Knowledge* 2 (1), Spring 1993, s. 15-34.
- Ludwig Wittgenstein, *Filosofisia tutkimuksia*. Suomentanut Heikki Nyman. Söderström, Porvoo 1981.
- Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus eli loogis-filosofien tutkielma*. Suomentanut Heikki Nyman. Kolmas, tarkistettu painos. Söderström, Porvoo 1984.
- Ludwig Wittgenstein, "Filosofia". Suomentanut Heikki Nyman. *Synteesi* 1-2 / 1991, s. 1-13.